

ԱՊԱԿԵ ՍՐՎԱԿ

XX դարի երկուրորդ կեսին ծավալված պեղումների շնորհիվ գտնվող հարստացան մեր գիտելիքները Հայաստանի մինչև ինքնիստական շրջանի ապակու մակին: Թեև դրանք ի հայտ գալիս են ուլունքների ձևով, բայց և հավաստում են, որ ապակին կենցաղ է մտել մ.թ.ա. II հազարամյակի սկզբներին: Մեծամորում բացված վառարաններում հայտնաբերվել են կապտականաչավուն ջնարակով ուլունքներ՝ տեղական արտադրության նշաններով:³⁸⁶ Ապակին հայտնի էր և ուրարտական շրջանում: Կարմիր բլուրում (Թեյշերանի) հայտնաբերվել են ոչ միայն ապակե ուլունքներ,³⁸⁷ այլև կանաչի իրան պատկերող սրվակի վերին մաս և ալաբաստրոնի վրա,³⁸⁸ որոնք թվագրվում են մ.թ.ա. VII դարով: Վերջին երկուսը պատրաստված են ավագե միջուկի վրա, փափուկ ապակե մածուկի թելերը վաթաթելու հնարքով և նույն կերպ էլ հաղդարված էին այլ գույնի ապակե թելերով (ադ. XIX,¹²):

Պատրաստի առարկաների անհարթ մակերեսը հղկելու նպատակով դրանք գլորում էին մարմարե սալի վրա: Այս բեկորները ներմուծված են Հոռոկից, իսկ Հոռոկսը գտնվում էր առևտրական բանուկ ճանապարհների կենտրոնում: Զրադվում էր ոչ միայն ծովային, այլև ցամաքային առևտրով: Ջնարակած խեցեղենի և ապակու արտադրության կարևորագույն կենտրոններից էր:³⁸⁹ Ապակե ուլունքները, ապակու բաղադրությամբ նման են միջերկրածովյան և միջագետքյան ապակուն:³⁹⁰

Ապակե կնիքներ և ուլունքներ հայտնի են նաև Հայաստանի մ.թ.ա. VI-IV դդ. հուշարձաններից: Դրանց մի մասը տեղական է: Արմավիրում VI-IV դդ. շերտերում, մակերեսից 1.50մ խորության վրա, գտնվել է «փյունիկյան»³⁹¹ նիստավոր սրվակի կեսը (րարծր.՝ 3.9սմ, հատակի տրամ.՝ 1.5սմ): Անոթը պատրաստված է կավե և ավագե միջուկի օգնությամբ: Սև գույնի է, վրան՝ րաց կապտավուն փետրածե գարդեր: Թվագրվում է մ.թ.ա. V-IV դդ. և գործածվել է ծարիր պահելու համար:³⁹²

Հելլենիստական շրջանում ապակեգործության արտադրական պատկերը փոխվում է:

³⁸⁶ Է.Խանգադյան, Կ.Սկրտչյան, Է.Պարսամյան, Մեծամոր, Երևան, 1973, էջ 71-73:

³⁸⁷ Բ.Բ.Пуотровский, Кармир Блур, III, Ереван, 1955, с. 51, табл. II, 10, 11.

³⁸⁸ Բ.Մ.Джантоладян, О трех образцах стекла из Кармир блура, СА, 1964, № 1, с. 307-311.

³⁸⁹ Բ.Մ.Джантоладян, նշվ. աշխ., էջ 309:

³⁹⁰ Նույն տեղում, էջ 311:

³⁹¹ Գ.Ա.Տիրացյան, Ի.Ա.Կարապետյան, Արմավիրի 1987-1988թթ. պեղումները, ԼՀԳ, 1991, № 6, էջ 157, նկ. 2:

³⁹² Ի.Ս.Сорокина, Новые находки стеклянных сосудов Vв. до н. э. на Таманском полуострове, История и культура восточной Европы по археологическим данным, Москва, 1971, с. 76-88; *Dan Barag*, Rod-formed kohl-tu bes of the mid-first millenium B.C., Journal of glass studies, 1975, vol. XVII, p. 23-36; R.J.Forbes, Studies in Ancient Technology, vol. V, Leiden, 1957, p. 111.

Նոր թափ ստացած առևտրի պայմաններում առաջ եկան տարաների մի շարք նոր ձևեր՝ տարբեր զարդարանքներով: Մ.թ.ա. VI-IV դարերի զիզգազած, կամարած, ծաղկաշղթայած, ալիքած զարդածները փոխարինվեցին հիմնականում փետրածևով, որն առավելապես բնորոշ է մ.թ.ա. II-I դարերի ալաբաստրներին:³⁹³ Ապակու զանգվածային արտադրություն է կազմակերպվում տեղում: Բարձրանում է ապակու որակը, ավելանում են քանակի և տեսականին:³⁹⁴

Ախիանի դամբարանի ապակե միակ անոթը «փյունիկյան» ամբողջական սրվակ է: Այն երկետնածև է, ներքևի կեսն ավելի կարճ, իսկ վերին մասը, աստիճանաբար նեղանալով, ավարտվում է դուրս լայնացող ու ներս ծավլող ակոսազարդ պսակով:³⁹⁵ Պատրաստված է կավե-ավազե միջուկի օգնությամբ (sand core), կապույտ ապակուց, որի վրա փափուկ վիճակում սպիտակ անթափանցիկ ապակե թելերը սեղմելու միջոցով ստացել են փետրածև, իսկ վզին ու ներքին հատվածում պտտական զարդեր: Ուսին ունի երկու խուլ կանթ: Ծառայել է իբրև օծանելիքի տարա (բարձր.՝ 11սմ, պսակի տրամ.՝ 2.6սմ): Նմանատիպ ամբողջական մի սրվակ հայտնաբերվել է Սպիտակի շրջանի Թափանլի գյուղում, կարասային թաղումից: Սրվակն ունի ոչ միայն նույն ձևն ու զարդերը, այլև միևնույն չափերը: Հրազդանի շրջանի Մեղրածոր գյուղից պատահաբար հայտնաբերված սրվակի (ներքին մասը թերի է) իրանը քիչ գլանածև է, իսկ փետրածև զարդերը դեղնավուն թելերից են: Արտաշատի VIII բլրից³⁹⁶ հայտնաբերված սրվակների բեկորների զարդերը սպիտակ մածուկից են: Դրանք իրենց ձևով և ապակու գույնով նման են Ախիանի ալաբաստրին: «Փյունիկյան» անոթների բեկորներ հայտնաբերվել են Օշականում և Մոխրաբլուրում (էջմիածնի շրջան): Վերջինս մուգ կանաչ ապակուց է, վրան դեղին և սպիտակ միմյանց հաջորդող թելերով ալիքածև նեղ ժապավեններ և ծաղկաշղթա են արված:³⁹⁷

«Փյունիկյան» կոչված սրվակները անտիկ ապակու ամենատարածված օրինակներից են: Այդպիսիք մեծ քանակությամբ հայտնաբերվել են Վրաստանում³⁹⁸ (մ.թ.ա. II դ.) և անտիկ աշխարհի տարբեր մասերում: Դրանք ալաբաստրոններ են, արիբալոսներ, ամֆորիսկներ, սափորիկներ և այլն, որոնք զարդարված են տարբեր գույների ապակիներով: Գործածվել են իբրև օծանելիքի սրվակներ և համարվում են Աիրիա-Փյունիկիայի, Եգիպտոսի, Հունաստանի ապակեգործական կենտրոնների արտադրանք:³⁹⁹

Մեղրածորի սրվակը ավելի գլանածև, քիչ ուռուցիկ իրան ունի, իսկ Ախիանիում և Սպիտակիում աստիճանաբար դեպի ներքև լայնանում են և կոնածև իջնում դեպի հատակը: Երկու

³⁹³ G.A.Eisen, Glass, New York, 1927, pl. 5; D.B.Harden, Ancient glass, I, Pre-Roman. The archaeological journal, vol. CXXV, 1969, fig. 3, pl. IV c-g.

³⁹⁴ Ж.Хачатрян, Стеклоделание в древней Армении (II-I века до нашей эры), ИФЖ, 1975, № 1, с. 248-258.

³⁹⁵ Նույն տեղում, էջ 248, նկ. 1:

³⁹⁶ Ж.Хачатрян, նշվ. աշխ., էջ 249, աղ. I, 6,7,10:

³⁹⁷ Գ.Արեշյան, Հ.Սիմոնյան, Գ.Սարգսյան, Գ.Քոչարյան, Հ.Օհանյան, Հայագիտական կենտրոնի 1977-1978թթ. ուսումնային հնագիտական աշխատանքները, ԲԵՀ, 1979, № 2, էջ 209, 210:

³⁹⁸ М.Сагинавили, Стеклянная посуда из Тбилиси, "Мацне", Вестник АА Гр.ССР, Серия истории, археологии, этнографии и истории искусства, № 4, 1974, с. 164-166, табл. I, 14, II.

³⁹⁹ Н.П.Сорокина, Новые находки стеклянных сосудов Vв. до н.э. на Таманском полуострове, История и культура Восточной Европы по археологическим данным, Москва, 1971, с. 76-88; R.J.Forbes, Studies in Ancient Technology, vol. V, Leiden, 1957, p. 111 և հտ., P.Fossing, Glass vessels before glass-blowing, Copenhagen, 1940, p. 110-112, fig. 84-85; Ж.Хачатрян, ук. соч., с. 248-251.

ալարաստրոններն էլ իրենց ձևով ու գարդերով շատ ընդողջ են ուշ հելլենիստական շրջանին (մ.թ.ա. II-III դդ.):

Սիսիանի, ինչպես նաև Սպիտակի ալարաստրոնը առնչվում է Միջերկրականի արևելյան շրջաններում, Եգիպտոսում, Սիրիա-Փյունիկիայում, Կիպրոսում, Սիրիա-Միջագետքյան կենտրոններում և այլուր հայտնաբերված «Փյունիկյան» անոթների հետ:⁴⁰⁰ Հատկապես մեծ նմանություն ունի Դամասկոսի ազգային թանգարանում պահվող այաբաստրոնին:⁴⁰¹ Սրանք թվագրվում են մ.թ.ա. III-I դարերով: Թերևս, ավելի ճիշտ կլինի այս ալարաստրոնները, իրենց ձևերի շնորհիվ, թվագրել մ.թ.ա. II-I դարերով: Մանավանդ որ դրանք ինչպես Սիսիանում⁴⁰² և Սպիտակում, այնպես էլ Վրաստանում⁴⁰³ (Թբիլիսի) և այլ հնավայրերում:⁴⁰⁴ Իր օտարածին ակնհայտ աղբյուրներով Սիսիանի դամբարանի ապակե գտածոն կարելի է թվագրել մ.թ.ա. I դարով: Ամենայն հավանականությամբ այն սիրիա-փյունիկյան ապակեգործական արհեստանոցներից մեկի արտադրանքն է և հայաստան է ներմուծվել առևտրական ճանապարհներով:

⁴⁰⁰ **Kunisch Norbert** Newworbene antike Gläser der Antikenabteilung der statlichen Museen Berlin; Archaologischer Anzeiger, 1967, Heft 2, Berlin, 1967, Abb. 1; **A.Kisa**, Das glas im Altertum III, Leipzig, 1908, Abb. 81; **F.Neuburg**, Ancient glass, London, 1963, III; **M.Vanderhoeven**, La verrenee moulee sur corps oe Sabte dans les collections belges, annales du Congres des "Journées internationales du verre", ravenne-Venise 13-20 mai 1967, fig. 4; **P.Fossing**, նշվ. աշխ., fig. 84,85; **Ch.W.Chlaimont**, The glass Vessels, New-Haven, 1963, The Excavations at Dura-Europos. Final Report IV, pl. XVIII,1, **Axel von Saldern**, Birgit Nolte, Peter la Baume, Thea Elisabeth Haevermich, Glaser der Antike, sammlung Enwin oppenlander, Römisch-Germanisches museum, Köln, 1975, № 192, 195, 199, 200. **A.Kisa**, Das glas im Altertums, Bd.III, s. 404-405, **A.J.Voscina**, Frühantike glasgefasse in der Sand-Ermitage (gruppe der Salbgefasse in der Sand-Kern-Technik) - "Wissenschaftliche Zeitschrift der Uninersität rostock-16. Jahrgang", 1967, s. 558, tab. 124,2, **А.И.Вощина** дамумыем ux III-II вв. до н.э.

⁴⁰¹ **B.Zouhdi**, Les Verresconsevés au département des anticités Synennes des époques Grecque romalne et Byzantine du Musée National de Damas. Bulietine des Journées Internationales du Verre, № 3, 1964, fig. 24.

⁴⁰² **Ж.Хачатрян**, ук. соч., 249, 251.

⁴⁰³ **М.Н.Сагуншвили**, Стекланные сосуцы из Тбилиси, КСИА, № 151, М., с. 127, 128, рис. 1,1, 2,1-3.

⁴⁰⁴ **О.Д.Дашевская**, Раскопки памятников античной эпохи в Северо-Западном Крыму, Археологические открытия 1970 года, М., 1971, с. 264.